

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228183

UNIVERSAL
LIBRARY

مُسَافِر

معنی

سیاحتِ چندروزہ افغانستان

(اکتوبر ۱۹۳۲ء)

اقبال

۱۹۳۲ء

مجلس
العلماء
بمصر
العلماء
بمصر

مُساَفر

بچنے

سیاحت چند روزہ افغانستان

تقریباً

اقبال

۱۹۳۲ء

(کاپن رائٹ)

نا در آفتاب شه درویش خو
 رحمت حق بر روان پاک او
 کارِ منت محکم از تدبیر او
 حافظ دین بس شمشیر او
 چون ابوزر خود گداز اندر نماز
 نترسش بنگام کس خار گداز
 عهد صدیق از جمالش تازه شد
 عهد فاروق از جلالش تازه شد

از غم دین در دوش چون لاله داغ
 در شبِ خاور وجود او چو پراغ
 در نگاہش مستی از بابِ ذوق
 جوهرِ جانش سر پا جذب و شوق
 نسروی شمشیر و درویشی نگه
 هر دو گوهر از محیطِ لاله
 فقر و شاهی وارداتِ مصطفیٰ است
 این تجلیہائے ذاتِ مصطفیٰ است
 این دو قوت از وجودِ مومن است
 این قیام و آن سجودِ مومن است
 فقر سوز و درد داغ و آرزوست
 فقر را در خون تمپیدن آبروست

فخرِ نادر آند اندر خون تمپید
 آفرین بختِ آں مردِ شہید!
 اے نبیائے رو نور و تین کلام
 در عوافِ مرقدش نرکِ خرام
 شاہِ در خواب است پائستہ نہ
 غنچہ را آہستہ تر بکشاگرہ
 از حضورِ او مرا فرمان رسید
 آنکہ بان تازہ در خاکم دمید
 سوختیم از گرمی آوازِ تو
 اے خوش آں قومے کہ داند رازِ تو
 از عنہ توقفت ما آشناست
 می شناسیم این نوالہ از کجاست!

اے بانو بخشِ سحابِ ماچو برق
 روشن و تابندہ از نورِ تو شرق
 یک زمان در کو بسا را مادر بخش
 عشق را باز آں تب و تابے بخش
 تا کجا و تبند ما باشی اسیر
 تو کلیمی راہ سینائے گمیرا!

طے نمودم باغ و راغ و دشت و در
 چوں سببا بگذشتم از کوہ و کمر
 خمیہ از مردان حق بیگمانہ نیست
 در دل او صد ہزار افسانہ بیت
 بادہ کم دیرم از و چمپیدہ تر
 یا وہ گرد و درخشم و ہمیشہ نظر

سبز و در دامان کسا ریش مجوس

از خمیر شش بر نیامد رنگ بوس

سبز یعنی کبک اوشا میں مزاج

آہوئے اوگیر و از شیریں خوران!

روز فضا شش بر و بزاں تیز چنگ

روز و برتن از خمیر شاں چنگ

لیکن از بے مرکز می آشفتمہ روز

بے نقف م و نامت م و نیم سوز

قریب زان فہیت در پرواز شاں

از قہ روان سپت قرپ و از شاں

آہ قومی بے تب و تاب حیات

روزگار شش بے نصیب واردات!

آں یکے اندر سجود میں در قیام
 کار و بارش میں صلوات بے نام
 ریز ریز از سنگ و مینائے او
 آو بار از او بے فروائے او

خطبات اقوام سرحد

سے ز خود پوشیدہ و خور با زیاب
 و مسلمانان عام ہست میں حجاب
 رمزدین مستظفانہ دانی کہ ہمیت
 فاش دین خویش را شاہنشاہ ہست
 ہمیت میں، در یافتن اسرار خویش
 زندگی مرگ ہست بے دیدار خویش

آں مسلمانے کہ میں خوشی را

از بہانے بر زمین خوشی را

از نمبہ کائنات آگاہ دوست

تغی لا موجود الا اللہ دوست

در زمان و لو مان خونگے او

نہ پہ آوارہ در پیمانے او

تا دلش برتے ز امر ز خداست

عیف اگر از خویش تن نا آشت است

بند و حق و ارث پیغمبران

از مخمبہ در جہان دیگران

تا بہانے دیگرے پیدا کنند

ایں جہان کہنہ را بر ہم نند

زندہ مرد از غیر حق دارد مشرباغ

از خودی اندر وجود او چہ مرغ!

پائے او محکم بر زمخیر و مشر

ذکر او شمشیر و منکر او سپہ

بجیش از بانگے کہ بر نیز دزبان

نے ز نور آفتاب نماوران

فطرت او بے بہات اندر بہات

او حسینم و در طوفان شہادت

قزہ از گرد آتش آفتاب

شاہد آمد برء و ج او کتاب

فطرت اور اکشاد از قوت بہت

چشم اور روشن سواد از قوت است!

اندک کے گم شولعت برآں و خیر
 باز سے ناداں بنو شیش اندر زنگر
 در جہاں آوارہ بھی پارہ
 وعدے گم کر دو، صد پارہ
 بند غیر اللہ اندر پائے تست
 داغ از رخ کردیہاں تست
 خیر سیل از کھر پھانی بترس
 از ضیاع روح افغانی بترس
 ز آتش مردان حق می سوزمت
 حکمت از پیر آدم آموزمت
 ترق از حق جو مجھ از زید علم
 مستی از حق جو مجھ از بنگ جسم

گل محسن گل را مخور گل را مجو
 زانکہ گل خوار است دائم ز رورو
 دل بجوتا جاوداں باشی جواں
 از تجسلی چہرو ات چوں ارغواں
 بندہ باشش و بر زمین رو چوں سمند
 چوں مبت زہ نئے کہ برگردن بزندان

شکوہ کم کن از سپہر الجور و
 جبر و آفتاب خود گرد
 از مہت ہم ذوق و شوق آگاہ شو
 ذرہ بہ مستیاد مہر و ماہ شو

عالم موجود را اندازہ کن
 در جہاں خود را بلند آوازہ کن

برگ و ساز کائنات از وحدت بہت

اندریں عالم حیات از وحدت بہت

در گذر از رنگ و بو ہائے کہن

پاک شواز آرزو ہائے کہن

یہں کہن سماں نیز زو باد و جو

نقشبند آرزوئے تازہ شو

زندگی بر آرزو دار و اساس

خوش را از آرزوئے خود شناس

چشم و گوش و ہوش تیز از آرزو

مشتِ خاک کے ہر خیز از آرزو

بر کہ تخم آرزو دروں نہ کشت

پامال دیگران چوں سنگ و خشت!

آرزو سرمایہ سلطان و میر
 آرزو جامِ جہاں بینِ فقیر
 آبِ و گل را آرزو آدم کنند
 آرزو ما را از خود محمد کنند
 چون شہر از خاکِ ما بر می جہد
 ذرہ را پستانے گردوں می دہد
 پور آذر کعبہ را تمسیر کرد
 از ننگا ہے خاک را اسیر کرد
 تو خودی اندر بدن تمسیر کن
 مشتِ خاکِ خویش را اسیر کن

مسافر وارومی شو توبہ شہر کابل حاضر مشو

بخصوصاً علی حضرت شہید

شہر کابل بخت جنت نظیر

آب حیوان از رنگ تاش مجبیز

چشم صائب از سوادش سر زمین

روشن و پائند و باد آن سرزمین

در غلام شب سمن زارشش نگر

بر بساط سبزہ می غلطد سحر

۵ مرزا صاحب تبریزی در معن کابل بستہ بود۔

تاریخ و تفسیر چشم از سوادش سر زمین گزیدہ

آن دیارِ خوش سواد آن پاک بوم
 باد او خوشتر ز بادِ شام و روم
 آب او براق و خاکش تابناک
 زنده از موجِ نسیمش مرده خاک
 ناید اندر تروت و صوت اسرار او
 آفت با آن نغمت در کسار او
 ساکنانش حیرت‌چشم و خوش گهر
 مثل تیغ از جوهر خود بے نبر
 قصر سلطان که نامش دلکشا است
 زانراں را گرد و آبش کمی است
 شاه را دیدم در آن کاخ بلند
 پیش سلطان فقیرے در دامنند

حُسن او اقلیم دلسار کشتود
 رسم و آیین ملوک آجبانه بود
 من حضور آن شهبه و الامم
 تینه امرو و بجز بارش
 جانم از سوزش و رگد از
 دست او بوسیدم از راونیاز
 پدشانه خوش بوم و ساد و پیش
 سخت کوش و نرم خست و گرم خوش
 معاق و انطام از نعمش آنگام
 بین و دولت از وجودش استوار
 خاک و از نوریان پاکیزه تر
 از دستام فقر و شاهی باخبر

درنگامش روزگارِ مشرق و مغرب

حکمتِ اورازداریِ مشرق و مغرب

شہ یارے چوں حکیمانِ حکمتہ و ان

راز و این مد و جزبہ اُقتال

پردہ با از طاعت معنی کشود

حکمتہ ہائے کاک و این راز و انمود

گفت از آن آتش کہ داری در بہان

من ترا دانم عزیزِ خوشبختین

ہر کہ اوراز محبت زینک بوست

درنگاہم ہاشم و محمد نو اوست

در حضورِ آن مسلمان کریم

مدیہ آورد من زت را آن عظیم

گفتم این سمانیہ اہل حق است
در مہیبہ اوجیاتِ مطلق است

اندرو ہر اہت دارا انتہا است

حیدر از نیوئے او خمیر کشا است

نشہ حسرت نمہ بخون او دوید

دانہ دانہ اشک از چشمش بچکید

گفت ناورد در جہاں بے چارہ بود

از غم دین و وطن آوارہ بود

کوہ و دشت از فخر اہم بیخبر

از غمسان بے حسابم بیخبر

نالہ با بانگِ مندار آئینہ ختم

اشک با جوئے بہ سار آئینہ ختم

غیرت آن نملکِ رِمن نہ بود
 تو تشش ہر باب را بزمین کشود
 گفہ تنگوئے خسہ و والہ نژاد
 باز با من بند بہ سرشار داد
 وقت عصہ آمد صدائے تسلوات
 آن کہ مومنین را کند پاک از جہات
 آیتمانے عاشقتاں سوز و گداز
 کردم اندر اقتدائے او نماز
 رازمانے آن قیام و آن سجود
 عزیز بزمِ محراباں تو اں کشود

بر مزار شهنشاه بابر خلد آشیانی

بیا که ساز فرنگ از نو ابر افقاد هست
 درون پرده او نغمه نیست فریاد هست
 زمانه کهنه بتان را هزار بار آه هست
 من از نوم نگذشتم که پخته بنیاد هست
 درفش قلمت شمایان دوباره بلند
 چه گوشت که به تموریان چه افقاد هست
 خوشا نصیب که خاک تو آرمید اینجا
 که این زمین ز طلسم فرنگ آزاد هست
 هزاره تب کابن کجوتر از آبی هست
 که آن مجوزه عروس هزار داماد هست

درون دیده نگه دارم اشکِ خونین را
 که من فقیرم و این دولتِ خدا و اوست
 اگر چه پیرِ جسمم و ردِ لای اله دارم
 کج نگاه که بزنده تر ز پولاد است

سفر به غزنی و زیارتِ مزارِ حکیم سنائی

از نواز شہانے سلطان شہید
 صبح و شام صبح و شام بزمِ عمید
 نکتہ سخنِ خاورانِ مہندیِ فقیر
 میمانِ خسرو کیواں سیریا
 تاز شہرِ خسروی کردم سفر
 شد سفر بر من سبک تر از حضر

سینہ بکشاوم آں بائے کہ پار
لالہ رُست ارنیفس او در کو بہار

آو باغنی آں حسیم علم و فن
مغز زار شیع مردان کهن
دولت محسوس را زیبا و سوس

از عتابندان و دانائے تنوس
خفتہ در نکاش حکیم غزنوی
از نوائے او دل مردان قوی

آں حکیم غیب آں صاحب مقام
تُرک جوشین رومی از ذکرش تمام

من زُپیدا او ز پنهان در سرور
ہر دورا سرمایہ از ذوق محسوس

او نقاب از چہرہ ایساں کشود
 منکر من گفت بریر مومن وانمود
 بر دور از حکمت قرآن سبق
 او ز حق گوید من از مردان حق
 در فضائے مرتدا و سوختم
 تا مستاع ناله اند و ختم
 گفتم ای بنیندہ اسرار جہاں
 بر تور روشن این جہاں و آن جہاں
 عنصر ما و ارفقہ آب و گل است
 اہل حق را مشکل اندر مشکل است
 مومن از افرنجیاں دید آنچه دید
 فتنہ با اندر حرم آمد پدید

تائماہ او ادب از دل نخورد
 چشمہ اور اجلوہ افزنگ بُرد
 اے عظیم غیبِ اہم عارفان
 پہنتے از نیس فیض تو خام عارفان
 آنچہ اندر پردہ غیب ست گھسے
 بولے آبِ فستہ باز آئیے بجوسے

روح حکیم شانی از بہشت میں

جواب می دہد

رازوانِ غیب و شہرتِ شتم ز فقر
 زندہ و سائب نظرِ شتم ز فقر

یعنی آن فقرے کہ داندراہ را

بیسند از نورِ خودی اللہ را

اندرونِ خویش جوید لآلہ،

در تیرِ شمشیر گوید لآلہ

قلعہ جہاں کن چوں زناں بہ تنِ متن

بہجومِ دواں کوسے در میدانِ فلکن

سلطنتِ اندرِ جہانِ آب و گل

قیمتِ او قطرِ قدر از خونِ دل

مومنِ ساں زیرِ سپہرِ لاجورد

زندہ از عشقِ اندونے از خوابِ خورد

می ندانی عشقِ مستی از کجاست؟

ایں شعاعِ آفتابِ مصطفیٰ است

زندہ تاسو زیا اور جانِ قسمت
 این نگہ دارندہ ایمانِ قسمت
 بانمبہر شوا ز رموزِ آب و گل
 پس بزن بر آب و گل کسی رول
 دل زدیں سر چشمہ بر قوتِ هست
 دین ہمہ از مہجراتِ صحبتِ است
 دین مجوا ندر کتب لے بنجیب
 علم و حکمت از کتب دین از لفظ
 بوعلی دہن دہ آب و گل است
 بنجیر از خستگیا نئے دل است
 نمیش دوشش بوعلی سینا بہل
 پارہ ساز یہائے دل از اہل دل

معطفے بھراست و موج او بلند
 خیزد این دریا بجائے خویش بند
 مدتے بر عاشقں چھپیدو
 لطمہ لائے موج او نا دیدو!
 یک زمان خود را بدریا در منگن
 تا روان رفتہ باز آید بہ تن
 اے مسلمان جسز براہ حق مرو
 تا امید از رحمتِ عامے شو
 ہدوہ جگزار آتشکاری گزیریں
 تا بہ لرزد از سجود تو زمیں
 دوش ویدم فطرتِ بیاب را
 ریح آن ہنگامہ اسباب را

چشم او بر زشت و خوب کائنات
 در نگاه او عنیب و ب کائنات
 دست او با آب و خاک اندر ستیز
 آن بہم پیوستہ و این بی یزید
 کلمتہش در جستجوئے کب تنق؟
 در تلاش تار و پوسے کسینا
 گفت از کجائے ذوالنہن
 آدمے نو سازم از خاک کینا
 مشت خاکے را بصد رنگ آرمود
 پے پے تابید و سنجید و فرود
 آخر اور آب و رنگ لالہ داد
 لا الہ اندر شمیر او نہاد

باش تا بینی بہارِ دیگرے
 از بہارِ پاستاں رنگیں ترے
 ہر زمان تہ تبیدہ دار و رقیب
 تا بگیری از بہارِ خود نصیب
 بر درون شاخ گل دارم نظر
 غنچہ ہارا دیدہ ام اندر سفر!
 لالہ رادر وادی و کوہ و دمن
 از زمین باز نتوان داشتن
 بشنود مرے کہ صاحبِ جتوہست
 نغمہ راکو ہر سوز اندر گلوہست!

بر مزارِ سلطان محمود علیہ الرحمۃ

غیر وازوں نالہ ہے ہمت یار

آو! آں شہرے کہ آخبا بود پار!

آں دیار و کاخ و کو دریا نہ ایست

آں شکوہ و فال و فرافسانہ بیت

مغندے بود طوفان سپنج بریں

تربتِ سلطان محمود است این!

آنکہ چون کودک لب از کوشا بست

گفت در گہوار و نام او نخست

برق سوزاں تیغ بے زہا را و

دشت و در لرزندہ از طینا را و

زیرِ گردون آیتِ الله را تشش
 قدسیاں قرآنِ سرابِ برتر تشش
 شوخی و منکر مہرا از من رہ بود
 تا نبودم در جہانِ دیر و زود
 رخ نمود از سینہ ام آن آفتاب
 پر و گیہا از فروغش بے حجاب
 مہرِ گردون از جلدش در رکوع
 از شعاعش دوشش می کرد و طلوع
 وار ہمیدم از جہانِ چشم و گوشش
 فاش چون آمد و دیدم صبحِ دوشش
 شہرِ غزنیں ایک بہشتِ رنگ بو
 آججو با نعمتہ خوان در کاخ و کو

قصر ہائے اوقطار اندر قطار
 آسماں باقنبہ لایش ہم کنار
 محبت سنج طوس را دیدم بہ بزم
 لشکر محمور را دیدم بہ بزم
 بیخ سیر عالم اسرار کرد
 تامل شوریدہ بیدار کرد
 آن ہمہ مشتاقی و سوز و درد
 در سخن چوں زند بے پروا جسور
 تنم اشک اندراں ویرانہ کاشت
 محنت گویا با خدائے خویش داشت
 تا نبودم بنجیب راز راز او
 سو ختم از گرمی آواز او

مناجاتِ مردِ شورید و دریرانه غزنی

لله بهر یک شعاع آفتاب

دارد اندر شاخ چندین بیج و تاب

چون بهار او را کند عریان و فاش

گویش جز یک نفس اینجا مباحش!

هر دو آمریک گر را سازد برگ

من ندانم زندگی خوشتر که مرگ!

زندگی پیهم مصاف نیش و نوش

رنگ نم امروز را از خونِ دوش!

الاماں از کبرِ ایامِ الاماں

الاماں از صبح و از شامِ الاماں!

اے خدا کے نقشبندِ جان و تن
 با تو ایس شوریدہ وارو یک سخن
 فتنہ ہا بسیم دریں دیرِ کہن
 فتنہ ہا در غلوت و در انجمن
 عالم از قہت دیر تو آمد پدید
 یا خدائے دیگر اور آفسرید
 نبی ہر شمس صلح و صفا باطن ستیز
 اہلِ دل را شیشہٴ دل ریز ریز!
 صدق و اخلاص و صفا باقی نماند
 ”آں قہح بشکت و آں ساقی نماند“
 چشمِ تو بر لائہ رویانِ فرنگ
 آدم از افسونِ شاں بے آب و زنگ

از کہ گیر در بلب و ضبط این کائنات؟
 اے شہیدِ عشوۂ لات و منات!
 مردِ حق آں بندۂ روشن نفس
 نائبِ تو در جہاں اوبود و بس
 او بہ بندِ فقرہ و نذرندوزن
 گر توانی سو مناتِ او شکن!
 این مسلمان از پستارانِ کمیت؟
 در گریبانش یکے بہ حکامہ نمیت!
 سینہ اش بے سوز و جانش بے فروش
 او سرافیل است و صورِ او خموش!
 قلبِ او نامحکم و جانش نرشد
 در جہاں کالائے او نارِ جہند

در مصافِ زندگانی بے ثبات
دارد اندر استیلا ت مُنات!

مرگ را چون کافراں داند بھلاک
آتشیاں او کم بہا مانند خاک!

شعلہ از خاکِ او باز آفری
آن طلب آں جستجو باز آفری

باز جذبِ اندروں اورا بدو
آن حسنونِ ذوقنوں اورا بدو

شرق را کن از وجودش استوار
صبحِ منہ از گریانش برآرا!

بحرِ احمر را بچوبِ او مشکاف
از شکوہش لرزہ آہکن بہ قاف!

قندھار و زیارتِ خرقہ مبارک

قندھار آن کشورِ مینوسواد

اہلِ دل را خاکِ او خاکِ مراد

رنگِ ما بوما ہوا ما آبِ ما

آبِ ما تابندہ چون سیابِ ما

لالہ ما در خلوتِ کسارِ ما

نارِ ما بیخِ بستہ اندر نارِ ما

کوئے آن شہر است ما را کئے دوست!

سارباں بر بند محلِ سوئے دوست

می سہ ایم دیگر از یارانِ نجد

از نوائے ناقہ را آرم بوجد!

غزل

از دیرِ مغان آیم بے گردشِ صہبامست!
 دینِ زبانی لا بودم از بادۂ الٰہامست!
 دانم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بنید
 کرد است مراساتی از عشوہ و ایامست!
 وقت است کہ بکشایم میخانہٴ رومی باز
 پیرانِ جسم دیدم در صحنِ کلیسامست!
 این کارِ حکمی نیست اماںِ کلمی گیر
 صد بندہٴ سال مست یک بندہٴ دریا مست!
 دل را بچمن بردم از باو چمنِ افسرد
 میرد بہ خیسابانہا این لالہٴ صحرامست!

از حرفِ دلاوریِ شش اسرارِ صرم پیدا
دی کافر کے ایم دوا دوی بطلماست!

سینا است کہ فاران است؟ یارب چب مقام است این؟

ہر ذرۂ خاکِ من چشمے است کاشا مست!

سندۂ آل "برذخ لایبغیان"
ویدش در کتہ "لی خرقان"

وین او آئین او تفسیرِ کل
در بسین او خطِ اقتدیرِ کل

○ "برذخ لایبغیان" - کتب: بیہ تہ

○ "لی خرقان الفقراء والجماد" - حدیث

محبت را اوصاحبِ مزار کرد
 عشق را او تیغِ جوهرِ مزار کرد
 کاروانِ شوق را او منزلِ است
 ماہمیکِ مشتِ خاکیمِ اولِ است
 آشکارا و پندش اُترائے ماست
 در ضمیرش مسجدِ اقصائے ماست
 آماز پیراہنِ او بونے او
 داد ما را نعرہٴ اللہِ ہوں
 بادِ من شوقِ بے پروا چہ کروا
 بادۂ پُر زور با مینا چہ کروا

رقصد اندر سینہ از زور جنوں!

تا ز راہ دیدہ می آید بروں!

گفت من جب بر یلم و نورِ مبین!

پیش ازیں اور اندیدم این چنین!

شعرِ رومی خواند و خندید و گریست

یارب این دیوانہ فرزانہ کیست!

در حرم با من سخن زندانہ گفت!

از مے و میخ زادہ و پیمانہ گفت!

گفتش این حرفِ بے باکانہ چیست

لب فرو بند این معتامِ ناشی بہت

من ز خونِ خویش پر دروم ترا

صاحبِ آہِ سحر کردم ترا

با زیبا این نکتہ را لے نکتہ رس
 عشق مردان ضبطِ احوال است بس
 گفت عقل و ہوش آزار دل است!
 مستی و وارستگی کار دل است!
 نعرہ از دماغت و اندر سجد
 شعلہ آواز او بود، او نبود!

بر مزارِ حضرتِ احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ

موسسِ ملتِ افغانیہ

تربتِ آن خسرو روشن ضمیر
 از ضمیرش ملتے صورت پذیر

گنبد اور احرم داند سپہر
 با فروغ از طوف او سیائے مہر
 مشیل فاتح آل امیر صف شکن
 سکہ زوہم بتسلیم سخن
 فلتے را داد ذوقِ جستجو
 قدسیاں تسبیح خواں بر خاکِ او
 از دل و دست گہر ریزے کہ داشت
 سلطنت ہا برو بے پروا گذاشت
 محکمہ سنج و عارف و شمشیر زن
 روح پاکش با من آمد در سخن

گفت می دانم سمت ام تو کجا هست
 نعمت تو خاکیاں را کیمیا هست
 خشت رنگ از فیض تو دارائے دل
 روشن از گفتار تو سینائے دل
 پیش ماے آشنائے کونے دوست
 یک نفس فہمیں کہ داری بونے دوست
 اے خوش آن کو از خودی آئینہ ساخت
 ونداں آئینہ عالم را شناخت
 پیر گردید این زمین و این سپہر
 ماہ کوراز کو چشمیہائے مہر
 گرمی ہنگامہ می باید شش
 مانختیں رنگ بوباز آید شش

بندۂ مومن سر اسیلی کنند
 بانگِ او ہر کہنہ را بر مہم نہند
 اے تراحق داد جانِ ناشکیب
 تو ز سیرِ ملک دین داری نصیب
 فاش گو با پورِ نادرفاش گوے
 باطنِ خود را بہ ظاہر فاش گوے

خطباتِ پادشاہِ اسلام علیہ السلام حضرت غلام شاہ

ایۃ اللہ بنصرہ

اے قبائے پادشاہی بر تو راست
 سایۂ تو خاکِ مارا کیما است

خسروی را از وجود تو عیار
 سلطت تو ملک دولت را حصار
 از تو ای سرمایہٴ مستح و ظفر
 تختِ احمد شاہ را شانے دگر
 سینہٴ بے مہر تو ویرانہ بہ
 از دل و از آرزو بیگانہ بہ
 آنگوں تیغے کہ داری در کمر
 نیم شب از تابِ او گرد و سحر
 نیک می دانم کہ تیغ نا و راست
 من چہ گویم باطن او ظاہر است!
 حرفِ شوق آورده ام از من پذیر
 از فقیرے رمزِ سلطانی بگیر

لے نکاہ تو زشاہیں تیز تر
 گردو این ملکِ خدا دادے مگر
 اینکہ می بنسیم از تقدیرِ کیست؟
 چیت آن چیزے کہ می بایست نیست؟
 روز و شب آئینہ تدبیرِ یاست
 روز و شب آئینہ تقدیرِ یاست!
 باتو گوئم لے جوانِ سخت کوشش
 چیت فردا؟ دخترِ امروز و دوش!
 مسرکہ خود را صاحبِ امروز کرد
 گردو او گردو سپہرِ گردو گرد
 او جهانِ رنگ و بورا آبروست
 دوش اندام روزانو فردا از دست!

مرد حق سرمایہ روز و شب است
زانکہ اوقت دیر خود را گوی است

بنده صاحب نظر پیرام
چشم او بینای قوت دیرام
از جگہ بش تیز شیر نیت
ماہمہ پیرا او پیر نیت!

لرزو از اندیشہ آن نختہ کار
عادات اندر بطون روزگار!

چوں پیرا بل مہنہ را دوست دار
بنده صاحب نظر را دوست دار

ہمچو آن خلد آشیان بیدارزی
سخت کوشش و پروم و گزارزی

می شناسی معنی گزارِ حسیّت؟

این مقامے از مقاماتِ علیّی است

آنتاں را در جهانِ بے ثبات

نیست ممکنِ جسدِ بکزارِ حیات

سرگذشتِ آلِ عثمان را نگر

از فریبِ غریباںِ خونیںِ جگر

تا ز کتاریِ نصیبے داشتند

در جہاںِ دیگرِ علمِ افزا داشتند

مسلمِ ہندی چہ امیدانِ گذاشت؟

ہمتِ ابو بونے کتاریِ نداشت!

مشتِ خاکش آسپناںِ گردیدہ مرؤ

گر می آولہ ز من کارے نکرد!

ذکر و منکرِ نادری در خونِ تست
 قاہری با لبِ سری در خونِ تست
 اے فروغِ دیدہ برناؤ پیر
 سترِ کار از ہاشم و محمود گیر
 ہم ازاں مرتے کہ اندر کوہِ ودشت
 حق ز تیغِ او طبعِ آوازہ گشت
 روزِ ہاشبِ امپیدن می تو اں
 عصرِ دیگرِ ہتسردین می تو اں
 صد جہاں باقی است در تیراں منور
 اندر آیتش یکے خود را بسوز

باز فحشاں را ازاں سوزے بن
 عصر اور ا صبح نوروزے بن
 ملتے گم گشتہ کوہ و کمر
 از عینش دیدہ ام چیزے دگر
 زانکہ بود اندر دل من سوز و درد
 حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد
 کار و بارش را انکو سنجیدم
 آنچہ پنهان است پیدا دیدہ ام
 مرد میدان زندہ از اللہ ہوسست
 زیر پائے او جہان چار سوست
 بندہ کو دل غیبیہ اللہ نہ بست
 می توں سنگ از زجاج او شکست

او بخندد در جہانِ چون و چہند
 تہمتِ ساحلِ بایں دریا مہند
 چوں زر و نئے خویش برگیرد حجاب
 او حساب است ثواب است عذاب
 برگ و سازِ ما کتاب و حکمت است
 این دو قوتِ علمتِ بارِ ملت است
 آن فتوحاتِ جہانِ ذوق و شوق
 این فتوحاتِ جہانِ تحت و فوق
 ہر دو نعمتِ خدائے لایزال
 مومنانِ را آن جمال است این جلال
 حکمتِ اشیا فرنگی زاد نیست
 اصلِ او جز لذتِ ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلمان زاده است
 این گہرازدستِ ما افتاده است
 چوں عرب اندر اروپا پر کشاد
 علم و حکمت را بنادگیر نهاد
 دانه آن صحرائِ شینان کاشتند
 مہلش از فرعیان برداشتند
 این پری از شیشہٴ اسلافِ ماست
 باز صیدش کن کہ او از قافِ ماست
 لیکن از تہذیبِ لادینے گریز
 زان کہ او با اہل حق دار و ستیز
 فتنہ لا این فتنہ پرداز آورد
 لات و عزے و جسم باز آورد

از فوشش دیدہ دل نا بصیر
 روح از بے آبی آتش نشہ میرا
 لذتِ بیابانی از دل می برد
 بلکہ دل زیں پیکرِ گل می برد
 کمنہ دزدے غارتِ او بر سلامت
 لالہ می نالہ کہ داغ من کجاست
 حق نصیب تو کند ذوقِ حضور
 باز گویم آنچہ گفتم در زبور
 مردن و ہم زیتن اے نکتہ رس
 این ہمہ از اعتبارات است و بس
 مردِ کر سوزِ نوا را مردہ
 لذتِ صوت و صدا را مردہ

پیش چنگے مست و مسرور ہست کور
 پیش رنجے زند در گور ہست کور
 روح با حق زندہ و پایندہ است
 ورنہ این را مردہ آن را زندہ است
 آنکہ حَقِّی لَا یَمُوتُ ہست آدم حق ہست
 زیستن با حق حیاتِ مطلق ہست
 ہر کہ بے حق زیست جز مردانیت
 گرچہ کس در ماتیم اوزارنیت
 بر خور از دستہ آں اگر خواہی ثبات
 در ضمیرش دیدہ ام آبِ حیات
 می دہد ما را پیامِ لا تخف
 می رساند برمت ہم لا تخف

قوتِ سلطان و سید از لای الہ

ہمیتِ مردِ فقیر از لای الہ

تا رو تیغِ لای الہ داشتیم

مَا سَوَّلَ اللَّهُ رَأْسًا لِمَنْ شِئْنَا

خاوراں از شعلہ من روشن است

اے خاکِ مردے کہ در عصرِ من است

از تب و تابِ نصیبِ خود بگیر

بعد ازین ناید چو من مردِ فقیر!

گو بر دریائے قرآن سفتہ ام

شرحِ رمزِ صِبْغَةِ اللَّهِ گفتم ام

با مسلمانانِ غمے بخشیدہ ام

کنہِ شاخے رانے بخشیدہ ام

عشقِ من از زندگی واروسراغ
 عقل از صہبائے من روشن یایغ
 بکتہ ہائے خاطر افزونے کہ گفت؟
 باسماں حرفِ پُرسوزے کہ گفت؟
 بچھونے نالیدم اندر کوہ و دشت
 تا مقامِ خویش بر من فاش گشت
 حرفِ شوق آموختم و اسوختم
 آتشِ افسردہ باز افزوختم
 با من آہِ صبغکا ہے دادہ اند
 سلوتِ کچہ ہے بکا ہے دادہ اند!
 دارم اندر سینہ نورِ لاکا الہ!
 در شرابِ من سرورِ لاکا الہ!

نگر من گروں مسیر از فیضِ اوست!
 جوے سال نا پذیر از فیضِ اوست!
 پس بگیر از بادۂ من یک دم جام
 تا در خشی مشعلِ تنبغِ بے نیام!

(عبدالمجید ویں رقم)

گیلانی ایکٹرک پریس ہسپتال، دہلہ، ہوریس ہسپتال، ایوان نظام الدین
پرنٹر، جی، اور سر محمد اقبال پبلشر نے میکوڈنڈو، ہمد سے شائع کی

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ جرمانہ لیا جائے گا۔
